

## МАҚСУДА ЭРГАШЕВА ШЕЪРИЯТИДА ДАВР РУҲИ ВА МУАММОЛАРИНИНГ ИФОДАСИ

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7487549>



**ELSEVIER**



Received: 22-12-2022

Accepted: 22-12-2022

Published: 22-12-2022

Тожиматова Зулайхо Абдуғаффор қизи

Адабиётшунослик кафедраси ўқитувчиси



**Abstract:** Бадиий адабиётдаги ижодкор шахс ва жамият муносабатлари масаласи Максуда Ергашева ижодида ёрқин намоён бўлади. Мақолада шоира шеърияти ва унда ижодкор шахснинг жамиятдаги воқеа-ҳодисаларга муносабати, ўзига хос услуби таҳлилга тортилган.

**Keywords:**... ижодкор шахс, лирик қаҳрамон, ижтимоий мухит, шахсий кечинма, рухий ҳолат, маънавий еҳтиёж

**About:** FARS Publishers has been established with the aim of spreading quality scientific information to the research community throughout the universe. Open Access process eliminates the barriers associated with the older publication models, thus matching up with the rapidity of the twenty-first century.

Ҳақиқий ижодкор ўз атрофида рўй бераётган воқеа-ҳодисаларни синчковлик билан кузатади. Халқ дардини тез илғайди. Уларга ечим топишга уринади. "Ижодкор бадиий асар яратаркан, ўз замонаси, миллати, урф-одати, дини, турмуш тарзи, сиёсий, ижтимоий мухитидан кета олмайди", - дея таъкидлайди адабиётшунос Қаҳҳор Йўлчиев. Шунинг учун шеър таҳлил қилганимизда, миллатнинг айни дамдаги етакчи туйғусини ёки ёзувчининг ички кечинмаларини англашимиз лозимдир.

Максуда Эргашеванинг ижтимоий руҳда ёзилган шеърларида Томарисона жасурлик, кескирлик бор. Шоира ўз халқи кулса, кулган, куйса, кул бўлганлардан. Туйғулари тоза, самимий, халқона, рангин ва юксак. Хар бир шеъри меҳр-оқибатга, муҳаббат-у садоқатга, адолат-у иймонга, Ҳаққа етакловчи нидо, мурожаатга ўхшайди. Хар бир шеъри жамият ва шахс ҳаётидаги ишлатларга, ёлфонларга қарши кўтарилган исёнга монанд, отилган ўққа монанд. У ҳеч қачон шунчаки қоғоз қоралаш учун шеър ёзмаган, каламини кўнгилга – кўнгил қонига ботириб олиб ёзган:

Чечакжон, миттижон, юр, мени бошла,  
 Борайлик оролнинг тузликларига.  
 Бостириб кирайлик халқини сотган,  
 Хоин юракларнинг музликларига.  
 Ҳар йили туғилар Ўзбекистонда  
 Ўттиз уч минг дона митти тепалик.  
 Чечакжон кўтариб байроқларини  
 Уларнинг бошига йиғлаб борайлик

“Шоир ижодининг қиммати унинг соф шахсий кечинмалари, тасвири билан эмас, балки замонасининг ижтимоий жихатдан муҳим ҳодисаларини ўзининг шахсий таржимаи ҳоли фактига айлантира олиши билан белгиланади.” [1.23], - дейди адабиётшунос олим Ҳ. Жўраев.

М. Эргашева ўзининг дастлабки ижодий тажрибаларидан бошлаб воқеликда бўлаётган ҳодисаларга муносабат билдиришга ҳаракат қилди. Ўз тақдирини халқ оммаси турмуши билан боғлаган ҳолда лирик шеърлар битди. Ўтган асрнинг 80-йилларида «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетасида чоп этилган “Тошкент билан мулоқот» сарлавҳали шеъри ҳам шулар жумласидан. Шеър ижодкорлар ўртасида жуда катта акс-садо уйғотди, ижобий маънода уларни хушёрликка даъват этди. Чунки шоира бу шеърида ўша пайтдаги ижод аҳлининг “ичи тўла дардлари”ни очиқ ифодалаб берганди. Шоира бу шеърида айрим «дардсиз қалблар»нинг лоқайдлиги туфайли пахтакорнинг аянчли қисмати «сийқа сўз билан» улуғланаётгани, газета-журналлар саҳифаларида пахтакор меҳнатининг чинакам манзараси эмас, сохта уйилган хирмонлар ҳақида айюҳаннос урилаётганидан очиқ-ойдин фарёд чекканди.

Чиндан ҳам, Уйғун 30-йилларда ёзилган шеърларининг бирида илғор пахтакор аёл образини қаҳрамонлаштириб, унга бундай сўзлар билан мурожаат этган эди: “Амр эт, Тожихон, амр эт, Осмондаги ойни олиб берайми?..”. Шоира Зулфия эса 72-йилларда ёзилган шеърида пахтакор аёлга қарата:

Мен қуёшдан узиб берай сенга бир парча,  
Юрагимдан узган сингари.

Мен қуёшдан узиб берай сенга бир парча,  
Ёлғон бўлсин ўтнинг тингани [2.168] дейди.

Агар Уйғун ўз шеърида ер йигит сифатида пахтакор аёлга меҳр-мухаббатини изҳор этиш, ғамхўрлик қилиш билан чекланса, Зулфия пахтакор аёл сиймосида жуфтидан айрилиб юрак “ўти тинган”, бевани тасвирлайди. Мақсуда Эргашева эса пахтакорнинг ўзига айланиб қишлоқ меҳнаткашларининг ҳақиқий аҳволини, жисмоний ва руҳий ҳолатини аниқ ифодалайди ва «Оқ олтинни олтин қўллар яратмоқда» деб асарлар яратаётган санъат аҳлига қуйидагича танбех беради:

Шоир: менга ғамгин бўлса ҳам  
Дил ўйнатар қўшиқлардан ёз.  
Рассом, менинг юзимни чизма,  
Кетмон тутган билагимни чиз.  
Бўёқларинг тўқ бўлмаса ҳам  
Оғриб турган юрагимни чиз.

«Олисдаги кичик бир кишлок Оқбўйрадан» юборилган ва «ичи тўла дардлар» билан йўғрилган бу хат ўз даврида пойтахтдаги “мана ман” деган ижодкорларни ҳам ўйлантириб кўйди.

Шоира бир шеърида:

“Ўз ватан тупроғини

Шухрат учун гар сотса ким,

Юртининг фарзандларин

Қора қонига қотса ким,

Беркиниб ўз қилмишидан

Пучмоқлар ичра ётса ким,

Мен рўмолимни бошимдан

Олдим, белимга боғладим..” дейди.

Чиндан ҳам шоира ўз рўмолини белига маҳкам боғлайди. Рўмолидан камар, рўмолидан байроқ ясайди-да, гоҳ навқирон йигитдек, гоҳ муштипар киз бўлиб, гоҳ жонкуяр онага айланиб, ўзи кўриб турган жамики адолатсизлик, эркисизлик, шафқатсизликларга қарши бош кўтаради:

Максуда, боғлар пойида шеър ёз,

Ўлимга қарши исён бу боғлар...

Шоирани шу руҳдаги шеърларига адабиётшунос И. Ғафуров ўзининг “Умуминсоният дарди” сарлавҳали мақоласида шундай баҳо беради “...Булар, назаримда, ўқиладиган, кўкрак қафасини тўлдириб хайкирадиган шеърлар. Улар нигоҳ қироати шеърлари эмас. Улар йигирманчи аср шовқинлари, Невада ва Семипалатинск қуюнлари, қарсиллаб йиртилаётган озон қатламлари, ҳеч қайси замонларда кўрилмаган денгиз ҳалокатлари, кирилаётган балиқлар... унларига кўшилиб таралаётган симфониядир. Ҳа, бу шеърлар сершовқин, серзарда. Лекин шеър қачонгача юмшоқ бўлади? Қачонгача шикаста бўлади? Қачонгача пичирлайди?

Ҳаётнинг сокин бўлиб кўринган абадий ҳаракати замиридаги янгилиниш исёни бу шеърларни “Янгилиниш ҳаракати” деб баҳолашга изн беради” [3.]

Шоиранинг ўзи эса шеърят ҳақида адабиётшунос устози М.Матғозиевга ёзган мактубида шундай дейди: ““Тингламаса ўзгалар агар

Ўз-ўзимга шеър ўқийман мен” – деб ёзибди Абдулла Орипов. Хусниддин Шарипов эса: “Мен эса айтмасам кашфимни

Ёрилиб кетишдан кўрқаман” –дебди.

Донолар: “Ижодкор – халқ қалбининг таржимонидир” дейишганидек улар худди менинг дардимни ёзишибди. Эҳтимол, яна кўплар шу “дард”нинг “бемори”дир. Бу дарднинг давоси эса, шу дардни одамларга айта олиш ва айта билиш, Зеро, дардни айта олишдан кўра айта билиш албатта мушкул. Мен она табиатнинг чексиз гўзаллиги олдида лол қолиб,

тўлқинланаману, бунга одамларни ҳам шерик қилиш ҳаваси пайдо бўлади қалбимда. Бу ҳавас – орзуга, орзу – армонга, армон эса дардга айланади. Лекин қалбимдаги тўлқиннигина эмас, ўша тўлқин пайдо қилган гўзалликни қандай бўлса, шундайлигича тасвирлай олармикинман, нўноқ тасвирларим шеърият рангини хиралаштириб қўймасмикан, деб қўрқаман. Одамлар қалбининг нозик туйғуларини қуйламоқчи бўламану уларга озор бериб қўйишдан иккиланаман..."[4]

Юқоридагилардан кўриниб турибдики, шеърият Максуда Эргашева учун оддий эрмак, шунчаки ҳавас эмас, балки улкан маънавий эҳтиёж, жиддий ҳаётий заруратдир. У шеърият учун туғилганига, она халқига шеър тилидан сўйлаб хизмат қила олишига ишончи комил. "...Мен газета ва журналлар вароғини шоирлик даъвосида ёки ёғлиқ мақтовлар учун орзу қилмайман, балки мен учун бундан бошқа яшаш усули йўқлиги учун истайман..." [4], – дейди шоира.

Ҳақиқатан, Максуда Эргашева туғма истеъдод эгаси, чинакам ижодкор, беқиёс шоира эди. У митти гийҳнинг бош кўтаришидан тортиб, бутун инсониятни ўзгача синчков нигоҳ билан англари, пировардида ҳеч ким айтмаган, ҳеч кимнинг ҳаёлига келмаган қуйма сатрларни қораларди. Иброҳим Ғафуров таъбири билан айтганда "умуминсоният дарди" билан ёнади. Унинг шеърияти умуминсоний тус олишининг ягона омили миллийликнинг теранлигидадир. Шоира ўзбек менталитетига хос бўлган, бўлганда ҳам ўзбек аёлигагина мансуб айрим жиҳатларни шундай моҳирлик билан тасвирлайдики, беихтиёр кўз олдингизда "ўзбек аёли" гавдаланади:

Осмондаги бир кўҳна кампир  
Пахтасини чувий бошлади.  
Фаришталар олам саҳнини  
Ўқпарларга белаб ташлади.[5.120]

"Баҳорни ахтариб" шеърида укасини опичлаб олган, совқотган қўлларига "қариқиз ўтлари" ёпишиб қолган, болакайнинг ҳолати ниҳоятда тиниқ тасвирланади:

Укасин қўлида дўшписи,  
Ичида бир сиқим кўк ялпиз.  
Гўёки дўшпида келмоқда,  
Навбаҳор таратиб ширин ис.[5.4]

Лирик қаҳрамон боласининг илк топилмасидан қувонган она мисоли ўз ҳаяёжонларини яширолмай, меҳрибонлик билан, акаси опичлаб олган, балки эндигина тетапоя қилаётган болажонини пешонасига "ҳай, баракалла" ёрлигини ёпиштиришга даъват этади:

Йўловчи, бир лаҳза тўхтагин,  
Ўпиб қўй болани тўхтатиб.

Аҳир, у ҳаммадан илгари

Тошибди баҳорни ахтариб. [5.4]

“Қизғалдоқ” шеърида шоира қизғалдоқни қўлларига хина кўйиб олган, яноқлари лов-лов ёнган, яшил нимча кийган ўспирин қизга қиёслайди. Ўқувчи айнан “яшил нимча” тасвири орқали ортиқча таърифларсиз, қошларига ўсма тортилган, майда ўрилган сочлари тақимини ўпган, қизил кўйлаги устидан яшил нимчаси ажралиб турган ўзбек қизини тасаввур қилади:

Яшил кўйлак кийиб қирмиз кўйлакка

Катта йўл четида ўсди қизғалдоқ.

Қуёшни шарафлаб, фируза кўкга

Хиноли қўлларин чўзди қизғалдоқ [5.14]

Маълумки чучмоманинг икки барги бўлиб улар тўлқинсимон шаклда буралиб қолади. Пояси эса буришган шаклда бўлади. Синчков шоира “Чучмомо” шеърида бу ҳолатни рўмолининг бир учини тишлаган момога қиёслайди:

Нечун сизни дейдилар “момо”

Тош остида унган чучмомо?

Сиз чиқибсиз рўмолингизнинг

Бир учини тишлаб, гулмомо [5.92]

Кейинги сатрда чучмомо чақалоқнинг қалпоғига қиёсланадики, бу ниҳоятда ғайриоддий ўхшатиш бўлиб, одатда ўзбек болалари киядиган икки ишли, учида ишлар жамланмасидан дўмбоқчаси бор қалпоқ назарда тутилади:

Бойчечакнинг ўртоғимисиз,

Чақалоқнинг қалпоғимисиз

Ёки баҳор кўтариб чиққан

Тирикликнинг байроғимисиз? [5.92]

Ижодкор “Қирқ йил” шеърида қирқ йилдан буён райҳонлар экиб Момо Ҳавводан мерос ишқи билан жуфти ҳалоли ҳонадонининг ҳар заррасига сингиб бораётган бека образини яратади:

Сўлмасин деб ниҳолларингиз

Яшил япроқларимни бердим.

Устун қилиб қошонангизга

Тилло бармоқларимни бердим.

Боғингизда кўзларим булоқ,

Киприкларим гиёҳ бўлдилар... [5.142]

Шоиранинг шеърларида аёл қалбининг товланишлари, унинг изтироб-у кечинмалари моҳирона акс этган. Унинг “Зайнаб” шеъри республика матбуотида ҳам юксак баҳо олади. Отабек – Кумуш – Зайнаб воқеаси, “Ўткан кунлар” қаҳрамонларининг оташин ишқ-муҳаббати ҳақида жуда кўп ёзилган.

Саъдулла Ҳақимнинг “Кумушбиби, мен сизни севиб қолдим”, Ҳалима Худойбердиеванинг “Бегим” шеърларидан кейин гўё улардан ошириб шеър айтиб бўлмайдигандек. Бироқ Мақсуда Эргашева Зайнабга – Кумушнинг қотили, романдаги салбий қахрамонга шеър бағишлади. Суйиб суйилмаган, оташин муҳаббатига жавоб топа олмай даҳшатли қотилликка қўл урган Зайнабнинг қора кўнгиллиги эмас, балки, фожеаси, унинг жавобсиз муҳаббати ҳақида бу шеър.

...У севилди, сен севилмадинг,  
Ахир бу ҳол беҳад ёмондир.  
Юлдузлар ҳам, гул ҳам, япроқ ҳам,  
Бари Кумушбиби томондир.  
Гарчи сенга қалби бегона  
Отабекдан кеча олмадинг,  
Ҳаёт сенга тутқазгач оғу  
Нечун танҳо ича қолмадинг.

Сўнги сатрларда муаллиф аслида барчасига ишқ айбдор деган хулосага келади. Ишқ бўлганда ҳам шундай оташки, унинг қувончи ҳам, азоби ҳам, ҳатто, фожеаси ҳам улуғвор.

Менга насиб этсайди қайта,  
Ўшандай ишқ, ўшандай куйиш. –  
Яна жон деб оғу тутардим,  
Яна жон деб ичарди Кумуш. [5.20]

Муаллиф ушбу шеъри орқали Зайнабни оқламоқчи эмас, албатта. Бироқ умрини жуфтига фидо этаётган, жуфти пойида қизгалдоқдек тўкилиб турган бир аёл учун рад этилиш қанчалар аламли ва азобли экангини аёл бўлгани учун ҳам чуқурроқ хис этаётгани табиий.

Юқоридагилардан кўриниб турибдики, Мақсуда Эргашева ўз шеърларида миллатимиз аёлларини, уларнинг қалб оламини ҳеч қандай муболағасиз, соф ҳолатда ифодалайди.

### Фойдаланилган адабиётлар:

1. Жўраев Ҳ. Лирик қахрамон ва муаллиф шахсияти – Тошкент: Фан, 2008.Б.23
2. Каримов Н. Зулфия.Ғафур Ғулом н.ти.Тошкент – 2015. Б.222
3. Ғафуров И. Умуминсоният дарди. “Озбекистон адабиёти ва санъати” газ.,1988. № 10
4. М. Ергашеванинг адабиётшунос М.Матғозиевга ёзган мактубидан (йили келтирилмаган)

5. Эргашева М. "Муслима гуллар". Тошкент. "Академнашр". 2019. Б.154
6. Солижонов Й. Фарғона адиблари. Фарғона: 2015. Б.130
7. Akbarov A. T., Tojimatova Z. A. The harmony of the new renaissance pedagogy and the pedagogical views of mahmudkhuja behbudi // *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*. – 2021. – Т. 11. – №. 3. – С. 19-24.
8. Akbarov, A. T., and Z. A. Tojimatova. "The harmony of the new renaissance pedagogy and the pedagogical views of mahmudkhuja behbudi." *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal* 11.3 (2021): 19-24.
9. Akbarov, A. T., & Tojimatova, Z. A. (2021). The harmony of the new renaissance pedagogy and the pedagogical views of mahmudkhuja behbudi. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(3), 19-24.
10. Akbarov A. T., Tojimatova Z. A. The harmony of the new renaissance pedagogy and the pedagogical views of mahmudkhuja behbudi // *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*. – 2021. – Т. 11. – №. 3. – С. 19-24.
11. Akbarov, A. T., and Z. A. Tojimatova. "The harmony of the new renaissance pedagogy and the pedagogical views of mahmudkhuja behbudi." *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal* 11.3 (2021): 19-24.
12. Akbarov, A. T., & Tojimatova, Z. A. (2021). The harmony of the new renaissance pedagogy and the pedagogical views of mahmudkhuja behbudi. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(3), 19-24.
13. Akbarov A. T., Tojimatova Z. A. The harmony of the new renaissance pedagogy and the pedagogical views of mahmudkhuja behbudi // *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*. – 2021. – Т. 11. – №. 3. – С. 19-24.
14. Akbarov, A. T., and Z. A. Tojimatova. "The harmony of the new renaissance pedagogy and the pedagogical views of mahmudkhuja behbudi." *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal* 11.3 (2021): 19-24.
15. Akbarov, A. T., & Tojimatova, Z. A. (2021). The harmony of the new renaissance pedagogy and the pedagogical views of mahmudkhuja behbudi. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(3), 19-24.
16. ): 19-24.
17. 9. Akbarov, A. T., & Tojimatova, Z. A. (2021). The harmony of the new renaissance pedagogy and the pedagogical views of mahmudkhuja behbudi. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(3), 19-24.

18. 10. Akbarov A. T., Tojimatova Z. A. The harmony of the new renaissance pedagogy and the pedagogical views of mahmudkhuja behbudi //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2021. – T. 11. – №. 3. – C. 19-24.

19. 11. Akbarov, A. T., and Z. A. Tojimatova. "The harmony of the new renaissance pedagogy and the pedagogical views of mahmudkhuja behbudi." *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal* 11.3 (2021): 19-24.

20. 12. Akbarov, A. T., & Tojimatova, Z. A. (2021). The harmony of the new renaissance pedagogy and the pedagogical views of mahmudkhuja behbudi. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(3), 19-24.

21. 13. Akbarov A. T., Tojimatova Z. A. The harmony of the new renaissance pedagogy and the pedagogical views of mahmudkhuja behbudi //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2021. – T. 11. – №. 3. – C. 19-24.

22. 14. Akbarov, A. T., and Z. A. Tojimatova. "The harmony of the new renaissance pedagogy and the pedagogical views of mahmudkhuja

23. ): 19-24.

24. Akbarov, A. T., & Tojimatova, Z. A. (2021). The harmony of the new renaissance pedagogy and the pedagogical views of mahmudkhuja behbudi. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(3), 19-24.